

KEMÉNY KATALIN

TÖREDÉK A HAMVAS-JELENSÉG CÍMŰ TANULMÁNYHOZ*

Alig lehet valami nevetségesebb, mint ha azt halljuk, a Balaton a magyar Adria vagy Madách a magyar Goethe és hasonlók. Az önmagával elégedetlen ember öngazolása (maga előtt), kérdése, félszége: "vagyok én is olyan..." Minálunk ennél csak az a szánalomra méltóbb, mikor begubózunk holmi kizárólag magyarnak minősített, babonát súroló, tehát felületes létszintű, vélt szellemiségbe. Egyik példája a "Magyar Sámán Szövetség". Nem különb a politikumba zárkózás. Valamennyi kollektív és egyéni problémánk megoldási és feloldási illúziója. Így a politikai élet nem egy magasabb spirituális szféra gyakorlati következménye, sokkal inkább gát és homály az autochton szellem megnyílása ellenében. Politikum és mítosz összerosódik, de a mítosz nem gyökeres, inkább a rövidlátó politikai érdekeltség vadhajtsága: képzelgés és vágyalom szülte. Mások megint a magunk tájkát elhanyagolva kizárólag kifelé néznek, elsősorban Nyugatra, többnyire ennek látványos megnyilatkozásaira. Figyelemre méltó, hogy maguk a "nyugatosok" még valóban komoly teljesítményeikkel sem tudták érdemeikhez méltón a Nyugat figyelmét magukra vonni, legfeljebb a távoli idegennek szóló udvarias elismerést. Érthető a közönyös reflektálás arra, amit ők odaát majd éppen maguk mögött hagytak.

(Itt nem mellőzhető egy csupán széljegyzetnek szánt megjegyzés. Amikor legjobbjainkról, mint Berzsenyiről, Aranyról, Kemény Zsigmondról és még megannyiról, akik a legmélyebbek és a helyükön vannak, közhelyszerűen állítjuk, hogy "nem vihetők külföldre" - annak nemcsak a nyelvi nehézség az oka. Szinte magától értetődővé vált a közmegegyezés, hogy csak a hígak, a divatosak vagy éppen a kuriózumok kelhetnek érdeklődést. A legjobbakért nem történik erőfeszítés. Az emberben óhatatlanul ébred a gyanú: nem mi magunk tiltakozunk a feladatunkat is meghatározó esszencia kibontakoztatása, a vállalás ellen? Axióma: egyetemes érvényű filozófia, költészet, bárminemű művészet, sohasem született másból, mint a szülőföldből, a gyökerekből: kinek-kinek megismételhetetlen létvalóságából)

És mégis. Amikor a negyvenéves Hamvas Bélától egy ifjú olvasója természetes naivitással megkérdezte, miért nincs dolgozószobája falán Nietzsche arcképe - valahogy indokolt volt. Hamvas Béla nevetve visszakérdezett: Miért kellene Nietzschének a falon függnie? Mert ön a magyar Nietzsche. Hamvas Béla autonóm személye joggal utasította vissza a hódolatnak szánt kijelentést. Elhárította, nemcsak a fényképek (a bálványok) iránti ellenszenvből, nemcsak mivel ízlése tiltakozott az utánzatok, az úgynevezett magyar megfelelések álruhája ellen, de elsősorban azért, mert az ő feladata nem az volt, hogy magyar Nietzsche legyen, hanem, hogy Ó, maga Hamvas Béla legyen - és már akkor valóban az volt. Ennek ellenére a fiatalember érzékenysége a valóságra tapintott. Goethét vagy Nietzschét megérteni azoknak, akiknek nyelvén szóltak, még akkor is könnyebb feladat, ha nem rendelkeznek kimagasló műveltséggel, akár ha szembehelyezkednek velük. Egészen más Hamvasra rezonálni itt, ahol a közmentálisban Úgyszólván semmi, senki előzménye, Ez magyarázza az ellene való tiltakozás formáit, valamint az ügyetlen alibiket, amelyekkel a tiltakozást indokolják: irracionális, misztikus, inhumánus stb. Összefoglalva: idegen - és valóban az.

A magyar filozófiai gondolkodás nem küzdötte végig a német idealizmus, a francia racionalizmus, a francia moralisták, az angol empirizmus, az északiak (Strindberg, Ibsen, Kierkegaard) iskoláját. A magyar filozófusok, mint Böhm Károly, Schneller István, SziIasi, akár olyan kimagasló elme, mint Pattler Ákos, lehetnek kantianusok (többnyire inkább herderianusok) vagy mások, jobbra a német filozófia szószólói, közvetítői, semmint hazai talajból csírázott problémák elmélyítői és kicsiszolói. Nem árt tartózkodni az oknyomozók

gyakran korlátolt perspektívájától, amikor a számtalan elemből alakuló történelem hol pozitív, hol negatív jelenségeit ennek vagy annak a döntő oknak tulajdonítják. Viszont megengedett, ha nem is mint a többi kizáró okot, a fent jelzett hiány szemléletében két tényezőt kiemelni. Az egyik. Attól, amit a történelem általában egységes európai műveltségnek ismer, valójában Mohács, a török hódoltság, az ország három részre szakadása után váltunk le. A középkori egyház képviselte latin erudíció, legalábbis egy magasabb rétegben, természetesen biztosította az egységet. E tekintetben nemzetek, pontosabban hatalmi szférák között válaszfalak helyett az írásbeliség közlekedőedényként szolgált. A reneszánsz világiasabb irodalmának fonala nemcsak idáig ért, hanem - bizonyosága Mátyás udvara, a Corvinák, Janus Pannonius - szövetté is tudott válni. A három részre szakadást követően, ha egy rész tartozott is politikailag, földrajzilag Nyugathoz, Európa akkor hasadt ketté, s lettünk mi minden értelemben Keletté. A második, az előbbiektől nem is független tényező jelentősége legalább olyan döntő. Minden közösséget, és valamely embercsoportot éppen ez tesz néppé, megvan a maga transzcendenst érintő útja. Nevezik ezt vallásnak is, mindenképpen a lét forrásához vezető köteléknek. Ezt tükrözi mítosza, törvényei, egész életrendje, de legfőképpen nyelve. Nem véletlen és nem holmi gyatrább szellemi képesség okán a magyar nyelv sohasem tudta maradéktalanul asszimilálni az újkori, a primordiális hagyományról levált, végül is kizárólagos racionalitásba torkolló, tudományos, illetőleg filozófiai terminológiát. Átvételekben, fordításokban ez mind a mai napig érezhető. Nyelvünk arról tanúskodik, hogy a szellemforráshoz vezető út közelebb van a távol-keletiek világához, ha tetszik, formaadó, realizáló módjához. Így van ez, még akkor is, ha történelme folyamán oly sűrű üledék lepte, hogy nyoma idő teltével csak korcsajtásaiban bukkan elő, de aminek minden torzulása ellenére élő bizonyítéka a nyelv - elsősorban az egyre ritkább, eredetét még valamelyest őrző tájnyelv és költészetünk java.

Amikor a nemzet gondolkodói elmaradott voltunk tudatára ébrednek, a tudomány fogalma már a nyugat-európai szekularizálódott tudás fogalmával azonosult. Ettől fogva az uralkodó törekvés behozni az elmaradást. Paradigmatikus Apáczai vért izzadó erőfeszítése: hazai talajba átültetni a kartezianizmus egész tárházát. És századokon át a hajlamunkkal idegen Úton bukdácsolók közül ugyan ki eszmélt rá, hogy nem Nyugatról, hanem saját magunkról maradtunk le, még a gyakorlati tanulság se: a gyorslábú Achillész nem érheti utol a teknősbékát. Van azonban a szellemnek egy olyan, saját intenzitását meggyújtó tüze, amely rendszerint éppen a szellemi pangás bizonyos mély fokán tör életre. Ezt a pangást általában válságkorszaknak nevezik. Ilyenkor az értékek devalválódnak, bizonytalanok, zavarosak lesznek. Ilyenkor az alapvető létkérdések tudományban, művészetben, miután kérdéssé váltak, aktualizálódnak, mégpedig a földrajzi helyektől függetlenül, mégis nagyjából egy időben. Gondoljunk például a Lobacsevszky-Bolyai párhuzamra. Természetesen a nép, a nyelv megfogalmazása színezi a megjelenési alakzatot, de mindenkor az alapvető létkérdésekről van szó, tehát az embervilág közös ügyéről. Közös, de kell valaki, egy személy, akinek érzékenységén ez a szikra lánggra lobban, más szóval, aki az egész közösséggel azonosulva a tűzgyújtás kockázatát vállalja. Ez a vállalás több, mint elhatározás, több, mint akarat. A génius - és a zsenialitásnak ez a próbaköve - képtelen nem vállalni: ami őt repíti, azt repíti ő. Az elhivatottság tudatos volta már az előbbivel járó ajándék. Hamvas Bélánál e tudatosság jele, hogy elengedhetetlennek tartja az egyetemes orientációt. Ez korántsem jelenti, hogy a nagyvilág szellemi áramlatairól való tartalmi, adatszerű jólértesültség kulcsa lenne a végső létproblémák megoldásának, de ébresztő ahhoz, hogy ne szűküljünk be a magunk korlátaiba, hogy a magunk létkérdéseiben találkozzunk az egyetemes létvalósággal. A századelőn a vihar előtti fülledtségben a krízis fenyegetésére Ady Endre érez rá és az általa szólal meg. És valóban, az első világháború villáma belehasít' az álmos és zavaros atmoszférába anélkül, hogy világosságot teremtené. Sőt, úgy látszik, be kell

következnie a Trianon pecsételte katasztrófának ahhoz, hogy a válság teljes jelentőségében feltáruljon, s vele együtt a kényszerű feladat: a magunk krízisállapotának gyökeres átvilágítása. A szellemi romhalmazban forrongó Európában, s benne a saját katasztrófája súlyától bémult Magyarországon a számvetés a fiatal génius, Hamvas számára természetesen jár együtt a hyperioni, a hősi magatartással. Már azért is, mivel éreznie kell, hogy a sziszifuszi feladatot egymagának kell betöltenie. Lehet, hogy ez a magatartás az átlagember szemében a hübriszre emlékeztet, viszont, ha valaki ilyen feladatra nem érez magában emberfeletti erőt, hangsúlyozom, titáni feladatra nem is vállalkozhat. Hamvas Béla ezen a ponton találkozik Nietzschével. Utóbbi lényegesen kisebb hazai nyomás alatt és Európára terjedően ugyanennek a feladatnak súlya és kényszere alatt él. Így strukturálisan akkor is találkoznának, ha, tegyük fel - ami persze nonszensz -, soha nem ismerte volna Nietzschét, Ha a titáni intonáció, a bejárando út, az elhatározás rokonságát felismerjük, kétségtelessé válik, hogy találkozniok kellett, mert Hamvas Béla ugyan ki mással találkozhatott volna? A fiatalembernek tehát, aki számon kérte Nietzsche arcképének hiányát a falon, lényegében igaza volt. A két géniust összeköti nem is a bátorság, hanem a valóságos halálugrás: minden megszokottat, elavultat, elfogadott értéket újraértékelni, a világ örvényével szembesülni.

Amint a nyugati világban Nietzschét is parciálisan értékelik, Úgy minálunk Hamvast is. A parciális félrevezető, különböző szempontokat Önkényesen vet fel, azokat elfogadja vagy elveti, s ezzel a centrális (értsd: univerzális) pontról nemcsak eltérít, de azt elhomályosítja, Ebből következik az a zavarról árulkodó bizonytalanság, amely Hamvas Bélát hol kultúrtörténésznek, hol ennek vagy annak megfelelő skatulyába igyekszik szorítani, Ebből következik a naivitás, amely így szól: ezt elfogadom tőle, azt nem. Mintha igent vagy nemet mondhatnánk a villámlásra vagy a tűzhányó kitörésére. Függetlenül attól, milyen bozótokon törtek utat, és függetlenül részeredményeiktől, mindkettő egy célt ismert: megtisztítani az életszentséget a ráakódott salaktól, a forrást, aminek őrzése reánk bízott.

*forrás: A nevezetes névtelen